

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نظام حقوق بین الملل

وحدت در عین کثرت

چاپ دوم

دکتر آرامش شهبازی

استادیار دانشگاه علامه طباطبایی

با دیباچه

دکتر سیدقاسم زمانی

دانشیار دانشگاه علامه طباطبایی

مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی

تهران - ۱۳۹۶

سرشناسه	: شهبازی، آرامش، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: نظام حقوق بین الملل: وحدت در عین کثرت/ آرامش شهبازی؛ با دیباچه قاسم زمانی.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۰ ص.
فروست	: حقوق بین الملل؛ ۲۵ رسايل؛ ۸
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۲۰۰-۵۲-۲
وضعیت فهرست‌نویسی	: برون سپاری
یادداشت	: ص.ع. به انگلیسی: Aramesh Shahbazi. International legal order unity in diversity
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۲۳ - ۳۴۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: حقوق بین الملل
موضوع	: وحدت و کثرت
شناسه افزوده	: زمانی، سیدقاسم، ۱۳۴۶ -، مقدمه‌نویس
شناسه افزوده	: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۹ ن۹ش/۹۱۰/۳۴۱۰ KZ
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۰۴۲۷۳۵

عنوان : نظام حقوق بین الملل: وحدت در عین کثرت
مؤلف : آرامش شهبازی
ناشر : مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهردانش
نوبت چاپ : دوم
تاریخ چاپ : ۱۳۹۶
شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۸۲۰۰-۵۲-۲
قیمت : ۲۶,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران - کریم خان زند - خیابان سنایی - خیابان نهم - خیابان گیلان - پلاک ۵ - کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق

پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۱۱۵۸۱ - ۸۸۱۱۵۸۰ نمابر: ۸۸۱۱۵۸۰

Website: <http://www.sdil.ac.ir>

Email: publication@sdil.ac.ir

سخن ناشر

در جامعه بین‌المللی به عنوان تنها جامعه‌ای که اعضای اصلی آن را واحدهای سیاسی برخوردار از حاکمیت تشکیل می‌دهند، چه فرجامی برای حقوق بین‌الملل قابل تصور است؟ و در عصر جهانی شدن که حاکمیت مفهوم سنتی خود را از دست داده و دچار فرسایش گشته است آیا می‌توان حقوق بین‌الملل به عنوان یک «نظام حقوقی» را به سوی سرمنزل «وحدت» رهنمون دانست یا باید تکتک و در نهایت تلاشی آن را به نظاره نشست و در انتظار ظهور حقوقی فراملی به دومین دهه قرن بیست و یکم پای نهاد؟ در مسیر گذار از نظام تک‌قطبی اوایل دهه ۱۹۹۰، با استقرار سازمان جهانی تجارت در اواسط این دهه، و مقبولیت نسبتاً گسترده اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در واپسین سالهای همین دهه، چشم‌اندازی از آینده، هنوز آستن تحولاتی می‌نمود که حقوق بین‌الملل در ادامه مسیر، با آنها روبروست و چنین نمودی در نخستین سالهای قرن بیست و یکم با واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و تشدید مقابله بی‌قید و بند با تروریسم، و چالشهای مطرح، به واقعیت پیوست. اینک نگاهی به گذشته، تأملی در حال و چشم‌اندازی از فرجام نامعلوم حقوق بین‌الملل همچنان مبهم، اما قابل پیش‌بینی است.

کتاب «نظام حقوق بین‌الملل: وحدت در عین کثرت» تألیف سرکارخانم دکتر آرامش شهبازی کوشیده است تا ضمن اثبات این امر که حقوق بین‌الملل یک نظام حقوقی است، وحدت و یکپارچگی آن را نیز بنمایاند. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش ضمن تبریک به مؤلف، امیدوار است که کتاب به ویژه مورد استفاده دانشجویان و پژوهشگران حقوق بین‌الملل در ایران قرار گیرد.

وحید اشتیاق

این بار من یکبارگی از خویش دارم نفرتی
زین کثرت بی فایده می خواهم دل وحدتی

خواهیم سوی کوهری، غواص این دریاشدن
بحرست خوانوار و سگرف، این دوستداران، همتی

کثرت پریشانی دهد، وحدت به قربت می کشد
بگذر ز کثرت تا خوری، از جام وحدت شربتی

«مولوی»

قدردانی

پاس، خالقى را که به این مخلوق قدرت اندیشه و نگارش داد،
و درود دیگر مخلوقاتى که این مسیر را هموار نمودند.

فهرست اختصارات

AFDI	Annuaire française de droit international
AJIL	American Journal of International Law
Ariz. J. Int'l Law	Arizona Journal of International Law
Am. U.L. Rev.	American University Law Review
Berkeley J. INT'L L.	Berkely Journal of International Law
Brit.J. Philo, Sci.	British Journal of Philosophical Science
CAHDI	Committee of Legal Advisers on Public International Law
C.F.R.	Code of Federal Regulations (United States)
Ch. Env'tl Mgmt.	Chinese Environmental Management
Ch. Leg. Sys. Nwspr.	China Legal System Newspaper
Ch. Y.B. Int'l L.	Chinese Yearbook of International Law
Den. J. Int'l L. & Pol'y	Denver Journal of International Law and Policy
Ecol. L.Q.	Ecology Law Quarterly
Env't J.	The Environment Journal
Env't Rep.	Environment Reporter (BNA)
Env'tl L.	Environmental Law
Env'tl L. & Pol'y J.	Environmental Law and Policy Journal
Env'tl Pol'y & L.	Environmental Policy and Law
EJIL.	European Journal of International Law
F.2d.	Federal Reporter Second Edition (United States)
G.A. Res.	United Nations General Assembly Resolution
Gaz. St. Cnc'l Peo. Rep.	Gazette of the State Council of the People's Republic of China
Ch.	
Geo. Int'l Env'tl L. Rev.	Georgetown International Environmental Law Review
Harv. H.R.Y.B.	Harvard Human Rights Yearbook
Harv. Int'l L.J.	Harvard International Law Journal
Harv. L. Rev.	Harvard Law Review
Hou. J. Int'l L.	Houston Journal of International Law
H.R.L.J.	Human Rights Law Journal
H.R.Q.	Human Rights Quarterly
ICJ	International Court of Justice Reports
ILM	International Legal Materials
I.L.R.	International Law Reports
Ind. J. Int'l L.	Indian Journal of International Law
Int'l & Compar. L.Q.	International and Comparative Law Quarterly
Int'l Env't Rep.	International Environment Reporter
Int'l Hrl'd. Trib.	International Herald Tribune
Int'l J.	International Journal
Int'l J. Refugee L.	International Journal of Refugee Law

Int'l L. & Politics	International Law and Politics
Int'l Prot. Env't	International Protection of the Environment
Int'l Soc. Sci. J.	International Social Science Journal
JWL	Journal of world Trade
Mich. J. Int'l L.	Michigan Journal of International Law
Neth. Int'l L. Rev.	Netherlands International Law Review
N.Y. Times	New York Times
N.Y.U.J. Int'l L. & Pol'y	New York University Journal of International Law and Policy
O.J. Eur. Comm.	Official Journal of the European Communities
O J I S	Oxford Journal of International Studies
Pace Env't L. Rev.	Pace Environmental Law Review
Phil. & Pub. Aff.	Philosophy and Public Affairs
Prologue: J. Am. Archvs.	Prologue: The Journal of the American Archives
R. Int'l Arb. Awards	United Nations Reports of International Arbitral Awards
R. 3rd For. Rel. L.U.S.	Restatement Third of the Foreign Relations Law of the United States
Rec. Cours	Recueil des cours de l'Academie de droit international
Rev. des droits de l'hom.	Revue des droits de l'homme
Rev. Gen. de Droit Int. Public	Revue Generale de Droit International Public
Rivsta. Giur. dell'Amb	Rivista Giuridica dell'Ambiente
Rutgers L. Rev.	Rutgers Law Review
S.D.L. Rev.	South Dakota Law Review
So. Afr. J. Hum. Rts.	South African Journal of Human Rights
Soc. Theory & Prac.	Social Theory and Practice
Stat.	United States Statutes at Large
Theoretical Inq. L.,	Theoretical Inquiries Law
Tex. Int'l L. J.	Texas International Law Journal
T.I.A.S.	United States Treaties and Other International Acts Series
Tn. L. Rev.	Tennessee Law Review
T. S.	Treaty Series
U.N. GAOR	United Nations General Assembly Official Record
U.N.Y.B.	United Nations Year Book
U.S.C.	United States Code
U.S.T.	United States Treaties
U.S.T.S.	United States Treaty Series
Vir. J. Int'l L.	Virginia Journal of International Law
YBILC	Yearbook of the International Law Commission
Y Int'l Env L	Yearbook of International Environmental Law

فهرست اجمالی مطالب

مقدمه تحلیلی	۲۷
بخش اول: نظام حقوقی حاکم بر سیستم حقوق بین‌الملل	۵۷
فصل اول: جامعه بین‌المللی و سیستم بین‌المللی	۵۹
فصل دوم: جامعه حقوقی بین‌المللی و سیستم حقوق بین‌الملل	۷۸
فصل سوم: نظام حقوق بین‌الملل و مؤلفه‌های ذی‌ربط	۱۱۴
بهره کلام	۱۳۶
بخش دوم: وحدت یا تکثر نظام حاکم بر سیستم حقوقی بین‌الملل	۱۴۱
فصل اول: وحدت و کثرت، امکان یا امتناع	۱۴۳
فصل دوم: تکثر نظام حاکم بر سیستم حقوق بین‌الملل از حیث هنجاری	۱۹۲
بهره کلام	۲۳۵
بخش سوم: الگوهای حقوق بین‌الملل در عصر تکثر هنجاری و سازمانی	۲۴۱
فصل اول: الگوهای حقوق بین‌الملل در مواجهه با کثرت هنجاری	۲۴۳
فصل دوم: الگوهای متصور از تکثر در گستره صلاحیتها در نظام حقوق بین‌الملل	۲۸۳
بهره کلام	۳۳۲
سخن آخر	۳۳۷

فهرست تفصیلی مطالب

فهرست اختصارات.....	۹
فهرست اجمالی مطالب	۱۱
دیباچه	۱۹
مقدمه چاپ دوم	۲۵
مقدمه تحلیلی	۲۷
نخست) ادبیات حقوقی موضوع به زبان انگلیسی	۳۸
دوم) ادبیات حقوقی موضوع به زبان فرانسه.....	۴۴
تعریف مفاهیم	۴۷
بخش اول: نظام حقوقی حاکم بر سیستم حقوق بین الملل.....	۵۷
درآمد	۵۷
فصل اول: جامعه بین المللی و سیستم بین المللی.....	۵۹
بند اول. تأملی در مفهوم جامعه بین المللی	۶۰
بند دوم. اجتماع بین المللی و جامعه بین المللی.....	۶۱
بند سوم. تحول مفهومی «جامعه بین المللی».....	۶۴
بند چهارم. فرض وجود ثالث در «جامعه بین المللی»	۷۱
بند پنجم. سیستم بین المللی	۷۷

- فصل دوم: جامعه حقوقی بین‌المللی و سیستم حقوق بین‌الملل ۷۸
- بند اول. سیستم حقوق بین‌الملل ۷۹
- بند دوم. ملل متحد و مفهوم جامعه حقوقی بین‌المللی ۹۴
- الف) منشور ملل متحد ۹۵
- ب) تجلی مفهوم جامعه حقوقی بین‌المللی در رویکردهای کمیسیون حقوق بین‌الملل ۱۰۱
- ج) تجلی مفهوم جامعه حقوقی بین‌المللی در آراء دیوان بین‌المللی دادگستری ۱۰۴
- بند سوم. امکان و امتناع عینی مفهوم جامعه حقوقی بین‌المللی ۱۰۶
- فصل سوم: نظام حقوق بین‌الملل و مؤلفه‌های ذی‌ربط ۱۱۴
- بند اول. ماهیت نظام حقوقی ۱۱۴
- بند دوم. ارتباط میان مفاهیم مرتبط با نظام حقوق بین‌الملل ۱۱۷
- الف) رابطه حاکمیت و نظام حقوق بین‌الملل ۱۱۸
- ب) رابطه نظام حقوقی با سیستم‌های حقوقی ملی و بین‌المللی ۱۲۵
- ج) پیوند مفهوم جهانی شدن با مفهوم نظام حقوق بین‌الملل ۱۳۱
- بهره کلام ۱۳۶
- بخش دوم: وحدت یا تکثر نظام حاکم بر سیستم حقوقی بین‌الملل ۱۴۱
- درآمد ۱۴۱
- فصل اول: وحدت و کثرت، امکان یا امتناع ۱۴۳
- بند اول. درک مفهومی وحدت در نظام حقوق بین‌الملل ۱۴۳

فهرست مطالب ۱۵

بند دوم. وحدت و کثرت حقوق بین‌الملل در بستر تاریخ	۱۵۰
الف) تکثر سرآغاز وحدت: ۱۹۱۴-۱۸۷۰	۱۵۰
ب) نهادینه‌سازی، به‌عنوان ابزاری در جهت حرکت به سوی یک نظام حقوقی واحد: ۱۹۲۵-۱۹۱۴	۱۵۱
ج) غلبه بر تکثر با فرض وجود سیستمی منسجم از حقوق بین‌الملل: ۱۹۳۹-۱۹۲۵	۱۵۴
د) تکثر، آئینه‌ای تمام‌نما از جهان نامتحد، ۱۹۶۰-۱۹۳۹	۱۵۶
ه) تکثر، تجلی حقوق مشترک بشریت: ۱۹۸۹-۱۹۶۰	۱۵۸
و) تکثر، در راستای رهایی از توهم به سوی پذیرش واقعیت: ۱۹۸۹ به بعد	۱۶۰
بند سوم. تأملی در کثرت و وحدت سیستم حقوق بین‌الملل	۱۶۲
بند چهارم. رژیم‌های خاص (خودبسنده)؛ تجلی وحدت یا تکثر در حقوق بین‌الملل	۱۶۶
بند پنجم. خودبستگی رژیم‌های حقوقی	۱۷۷
بند ششم. منطقه‌گرایی و جهانگرایی در حقوق بین‌الملل	۱۸۱
بند هفتم. تدابیر زمینه‌ساز در تحقق تکثر	۱۸۶
فصل دوم: تکثر نظام حاکم بر سیستم حقوق بین‌الملل از حیث هنجاری	۱۹۲
بند اول. تأملی در تعارض هنجارها	۱۹۲
الف) تعارض هنجاری در رویکردهای نظری (نقش قواعد خاص و قواعد مؤخر)	۱۹۵
ب) تعارض هنجارهای حقوق بین‌الملل در عمل	۲۰۱

۱. تعارض در ماهیت تعهدات قراردادی ۲۰۳
۲. تعارض در اجرای تعهدات قراردادی ۲۱۰
۳. صلاحیت در برابر قانون قابل اعمال ۲۱۲
۴. صلاحیت در برابر تفسیر ۲۱۴
- بند دوم. تکثر صلاحیتها در قلمرو حقوق بین‌الملل ۲۱۹
- الف) مخاطرات و منافع احتمالی ناشی از تکثر مراجع قضایی بین‌المللی
..... ۲۲۲
- ب) رویکرد کمیسیون حقوق بین‌الملل به موضوع تکثر در میان مراجع
قضایی بین‌المللی ۲۲۵
- بند سوم. رابطه میان تکثر هنجاری و تکثر صلاحیتی در قلمرو حقوق بین‌الملل
..... ۲۲۸
- بند چهارم. وحدت نظام حاکم بر سیستم حقوق بین‌الملل در عین تکثر آن ۲۳۱
- بهره کلام ۲۳۵
- بخش سوم: الگوهای حقوق بین‌الملل در عصر تکثر هنجاری و سازمانی ۲۴۱
- درآمد ۲۴۱
- فصل اول: الگوهای حقوق بین‌الملل در مواجهه با کثرت هنجاری ۲۴۳
- بند اول. ترسیم الگوی سلسله مراتبی از هنجارهای بین‌المللی ۲۴۶
- الف) باور به یک قانون اساسی برای نظام حقوق بین‌الملل در
رویکردهای نظری ۲۵۴
- ب) باور به قانون اساسی نظام حقوق بین‌الملل در عمل ۲۵۸
- بند دوم. الگوی مبتنی بر پلورالیسم حقوقی در میان هنجارها ۲۷۲

فهرست مطالب ۱۷

بند سوم. گزینشی در میان الگوهای مفروض برای تكثر در هنجارها	۲۸۱
فصل دوم: الگوهای متصور از تكثر در گستره صلاحيتها در نظام حقوق بين الملل	
.....	۲۸۳
بند اول. تأملی در تكثر سيستم قضایی بين المللی	۲۸۴
بند دوم. ترسیم الگوی سلسله مراتبی در میان مراجع قضایی بين المللی با برتری	
دیوان بين المللی دادگستری	۲۸۹
الف) جایگاه دیوان بين المللی دادگستری در حفظ انسجام سيستم حقوق	
بين المللی	۲۹۰
ب) کارویژه‌های مراجع قضایی بين المللی	۲۹۲
ج) حمايتهای حقوقی از نقش برتر دیوان بين المللی دادگستری در	
سلسله مراتب سيستم قضایی بين المللی	۲۹۹
نخست. تأملی در برتری دیوان بين المللی دادگستری در سيستم قضایی	
بين المللی در اسناد حقوقی	۳۰۰
۱. منشور ملل متحد	۳۰۱
۲. کنوانسیون وین حقوق معاهدات	۳۰۴
دوم. رویکرد دولتها نسبت به برتری دیوان بين المللی دادگستری در	
سيستم قضایی بين المللی	۳۰۸
د) برخی چالشهای پیش روی دیوان بين المللی دادگستری به عنوان یک	
دیوان برتر در سيستم قضایی بين المللی	۳۱۰
بند سوم. ترسیم الگویی از تكثر صلاحیتی مبتنی بر پلورالیسم در سيستم قضایی	
بين المللی	۳۱۵
الف) جایگاه نزاکت در میان مراجع قضایی بين المللی	۳۱۷

ب) نزاکت در تعارض صلاحیتهای مراجع قضایی بین‌المللی.....	۳۲۰
ج) جایگاه رقابت در میان مراجع قضایی.....	۳۲۳
بند چهارم. منافع و مضار الگوی مبتنی بر رقابت و نزاکت در سیستم قضایی بین‌المللی.....	۳۲۸
بهره کلام.....	۳۳۲
سخن آخر.....	۳۳۷
نمایه.....	۳۴۵
فهرست منابع.....	۳۴۹
نخست - منابع فارسی.....	۳۴۹
۱. کتب.....	۳۴۹
۲. مقالات.....	۳۵۱
۳. پایان‌نامه‌ها.....	۳۵۲
دوم - منابع خارجی.....	۳۵۲
i) Books.....	۳۵۲
ii) Articles.....	۳۶۲
iii) Cases.....	۳۷۴
iv) Documents.....	۳۷۷

دیباچه

آنچه «وحدت» هر نظام حقوقی را مبرهن می‌نماید ارتباطی هدفمند و سیستماتیک میان اجزاء و عناصر مختلف سیستم حقوقی است. روشن است که وجود چنین وحدتی لزوماً به معنای نادیده‌انگاشتن «کثرت» در لایه‌های درونی نظام حقوقی نیست. وحدت در عین کثرت، و کثرت در عین وحدت وصف اساسی هر نظام حقوقی است و آن نظام را در مسیر تحکیم روابط اجتماعی بر نظامی عادلانه هدایت کرده و ارتباط میان بخش‌ها و لایه‌های درونی نظام را تبیین و تشریح می‌نماید.

در حقوق داخلی که به زعم فلاسفه‌ای چون هگل و کلسن، نظام حقوقی در وجود دولت مستحیل گشته و دولت و نظام حقوقی واحد و یکپارچه‌اند، قاعده حقوقی از تناسب شکلی و ماهوی لازم برخوردار بوده، و رابطه میان قواعد حقوقی در هر می از رابطه سلسله مراتبی قابل ترسیم است. به‌علاوه میان پیشرفت و تکامل هنجاری و سازمانی نظام، و گستره ضرورت‌های مادی و معنوی موجود در جامعه، موازنه و تقارن مشهودی وجود دارد. در این نظام قانون اساسی به عنوان تجلی و نماینده ارزش‌های بنیادین جامعه در تارک نظام حقوقی خودنمایی می‌کند و چارچوب کلی توزیع صلاحیت‌ها و اجرای اصل تفکیک قوا را معین می‌سازد.

اما در جامعه بین‌المللی نه دولت واحد جهانی موجودیت عینی دارد و نه قانون اساسی در معنای فنی و تکنیکی خویش تجسمی عینی و ملموس یافته است. وصف حاکمیتی اعضای اصلی این جامعه (دولت‌ها) و تصریح دیوان بین‌المللی دادگستری در رأی مشورتی سال ۱۹۴۹ (قضیه جبران

خسارات وارده به ملل متحد) که تلقی سازمان ملل متحد به عنوان یک شخصیت حقوقی بین‌المللی، معادل برخورداری سازمان از حاکمیت مستقل نمی‌داند، تصویری نامتقارن از شکل و ماهیت اعضای جامعه بین‌المللی را به تصویر کشیده است، تصویری که در آن گرچه تنها معدودی واجد حاکمیت تلقی می‌شوند، اما جمع کثیر فاقد حاکمیت نیز نمی‌توانند نادیده گرفته نمی‌شوند. با این وصف، اگر هر نظام حقوقی آئینه تمام‌نمای واقعیت‌های اجتماعی موجود در جامعه خویش است سیمای فعلی حقوق بین‌الملل و فرجام آن چه خواهد بود؟ آیا می‌توان حقوق بین‌الملل را به‌راستی یک نظام حقوقی واحد و منسجم تلقی کرد، یا اینکه تنها مجموعه‌ای از قواعد اولیه پراکنده است که به ضرورت در مجموعه نامتحدی گرد هم آمده‌اند؟

پاسخ به پرسش‌هایی چنین بنیادین ساده به‌نظر نمی‌رسد. حقیقت آن است که به ویژه در دوران پس از جنگ جهانی دوم و تشکیل سازمان ملل متحد، تحولات شکلی و ماهوی شگرفی در جامعه بین‌المللی، و به تبع آن در مفهوم و ماهیت حقوق بین‌الملل پدیدار گشته است. در این دوران مفاهیمی چون حقوق و آزادی‌های اساسی بشر، قواعد آمره، تعهدات فراگیر و عام‌الشمول، و جنایات بین‌المللی، چون گذشته مفاهیمی تصنعی و صرفاً اخلاقی قلمداد نمی‌شوند. در عصر حاضر سازمان‌های بین‌المللی توسعه کمی و کیفی حیرت‌انگیزی یافته و تقریباً در تمام حوزه‌های زیست بین‌المللی حضوری نسبتاً موفق یافته و جایگاه خود را به عنوان نهادهایی ضروری در جامعه بین‌المللی امروز تثبیت نموده‌اند. تأملی جدی در واگذاری مسؤولیت‌هایی کلیدی چون حفظ صلح و امنیت جهانی، آزادسازی تجارت، حمایت بین‌المللی از حقوق بشر، و تعقیب و محاکمه

متهمان به ارتکاب جنایات بین‌المللی به سازمان‌های بین‌المللی، به‌روشنی حاکی از آن است که در جهان معاصر امور بسیار مهمی از سیطره حاکمیت دولت‌ها خارج شده و مدیریت آن به سازمان‌های بین‌المللی وانهاده شده است. بر همین اساس است که شماری از صاحب‌نظران بین‌المللی، با تکیه بر سرشت و ماهیت تعهدات ناشی از منشور سازمان ملل متحد، و شأن و منزلت این تعهدات، ضمن تصریح به جایگاه ماده ۱۰۳ منشور، و نیز اقتدارات عالی‌ه شورای امنیت در زمینه حفظ صلح و امنیت جهانی در قبال تمام اعضای جامعه بین‌المللی، منشور ملل متحد را در حکم «قانون اساسی جامعه بین‌المللی» قلمداد کرده‌اند. با این حال، رهیافت تلقی منشور به عنوان قانون اساسی جامعه بین‌المللی با مسائل شکلی و ماهوی متعدد مواجه است. بر این اساس هر چند می‌توان ابراز داشت که جامعه بین‌المللی نه صرفاً یک ساختار فرمان‌محور، بلکه پیش از هر چیز تجمعی هدفمند مبتنی بر همبستگی است، اما هنوز نمی‌توان با تأسی بر منزلت منشور به عنوان قانون اساسی ملل متحد، تنها زمزمه‌هایی از ظهور یک جامعه بین‌المللی را در حکم استقرار جامعه‌ای واحد و منسجم تلقی نمود که انسانی شدن حقوق بین‌الملل و تحقق حقوق و آرمانهای بشری و بشردوستانه غایت بالذات آن است.

به موازات ترتب در ماهیت هنجارها، در حوزه توزیع صلاحیت‌ها نیز از دیوان بین‌المللی دادگستری به عنوان «دادگاهی جهانی» یاد شده است که نه تنها در اختلافات میان دولت‌ها به قضاوت می‌پردازد، یا با ارائه مشاوره یا تفسیر قضایی، سازمان‌های بین‌المللی و نیز دولت‌ها را راهنمایی می‌نماید. از سوی دیگر دیوان کیفری بین‌المللی که جهت مقابله با جرائم بین‌المللی افراد پای به عرصه وجود نهاده است و اینک یکصد و ده دولت به عضویت

اساسنامه آن در آمده‌اند، با اتکاء به شورای امنیت و پیوند میان اساسنامه خویش و منشور ملل متحد توانسته است حوزه صلاحیتی خویش را به قلمروی فراتر از اعضای اساسنامه بگستراند. تکثر نهادهای قضایی بین‌المللی که به ویژه از اوایل دهه ۱۹۹۰ و با فروپاشی یوگسلاوی سابق سرعت بی‌سابقه‌ای یافته است حکایت از آن دارد که جنایی شدن برخی نقض‌های حقوق بین‌الملل از قالب ماهوی فراتر رفته، و از حیث سازکار اجرایی نیز در حال پیشرفت می‌باشد. با وجود این نه رابطه میان مراجع قضایی بین‌المللی مذکور به روشنی معین گشته است و نه در رأس آنها مرجعی عالی (مانند دیوانعالی کشور در نظام قضایی ملی) قرار گرفته است تا در صورت بروز تعارض در اعمال صلاحیت، تفسیر و یا اتخاذ تصمیمات متعارض به مداخله پرداخته و از ایجاد تشتت در رویه قضایی بین‌المللی ممانعت به عمل آورد. توجه به این امر در سیستم قضایی بین‌المللی از اهمیت خاصی برخوردار است. با این وصف می‌توان اذعان داشت که حقوق بین‌الملل مدرن از یک سو منظومه‌ای از قواعد و نهادهاست و از سوی دیگر رویه و پروژه‌ای سیاسی است. تا جایی که اگر به حقوق بین‌الملل صرفاً به عنوان مجموعه‌ای از قواعد و نهادها بنگریم، از میزان تفاوت و تمایز قواعد و نهادهای آن با حقوق داخلی و سازکارهای متنوع و ویژگی‌های منحصر به فرد آن شگفت زده خواهیم شد.

واقعیت چنین است که جامعه بین‌المللی، نه مدینه فاضله‌ای است که شایسته یک نظام حقوقی متکامل و کاملاً پیشرفته باشد، و نه آنچنان آنارشیک محسوب می‌شود که قواعد بازی در آن یکسره غیرحقوقی و سیاسی باشند. روند تحولات جامعه بین‌المللی، روایتگر مسیری است که حقوق بین‌الملل در پیمودن آن بیش از پیش بر منزلت هنجارها و اعتبار

دبیاچه ۲۳

قواعد حقوقی در صحنه روابط بین‌المللی صحنه گذاشته و گاه حتی به اقتضای چنین تکریمی بر فرسایش حصار حاکمیتی دولت‌ها نیز تأکید می‌نماید.

سرکار خانم دکتر آرامش شهبازی با پرداختن به موضوع وحدت نظام حقوق بین‌الملل در رساله دکترای خود و چاپ و انتشار آن با اصلاحاتی چند، به واقع اثری بدیع به جامعه حقوقی ایران عرضه داشته است. با تبریک به سرکار خانم دکتر شهبازی، امیدوارم این کتاب مورد استفاده جامعه حقوقی کشور قرار گیرد.

سیدقاسم زمانی

فروردین ماه ۱۳۸۹

مقدمه چاپ دوم

بیش از ۶ سال از انتشار چاپ اول کتاب «نظام حقوق بین‌الملل: وحدت در عین کثرت» می‌گذرد و در گذر ایام، راقم سطور نسخه اولیه، بیش از قبل به وحدت در عین کثرت وقوف یافته است. وحدتی که تنها در حقوق بین‌الملل متجلی نیست، کائنات را به هم پیوند زده و کثرتی که تنها در حقوق بین‌الملل نمود نیافته و گیتی را به فراخور احوال درنور دیده است.

حقوق بین‌الملل معاصر بیش از هر چیز با تورم هنجاری و ضعف ساختاری شناخته می‌شود و جهان معاصر بیش از هر زمان دیگری، پدیده‌های نوظهور و بی‌قاعده را تجربه می‌کند. آنچه به انسجام نیم‌بند هر دو انجامیده وحدت است و آنچه این مجال را در اختیار هر دو قرار داده تا پویایی و گسست خود را به رخ بکشند، کثرت. از این حیث، موضوع محوری این کتاب، تاب و ظرفیت قابل ملاحظه‌ای برای پژوهشگران و علاقمندان فراهم می‌کند تا از رهگذر موضوعات مختلف این وحدت و تکثر را مورد تحلیل قرار داده و در آن قلم‌فرسایی کنند.

اصلاحاتی در متن صورت پذیرفته و امید است در آینده‌ای نزدیک، با توجه به واقعیات و نظریات جدید، متن اولیه با تغییراتی بنیادین در قالب کتابی مستقل به دانشجویان و پژوهشگران گرامی تقدیم گردد. پایان‌نامه‌ها و رسائل متعددی در حوزه حقوق بین‌الملل در این زمینه نگاشته شده و همچنان امید است تا پژوهشگران، دانشجویان و علاقمندان، برخی ابعاد مبهم و نوظهور این مقوله را به مدد دانش و بینش خود، به ادبیات موجود

بیافزایند. اینک:

این ره، آن زاوراه و آن منزل
مرد راهی اگر، بیا و بسیار
ورنه ای مرد راه چون دگران
یار میگوی و پشت سر میخار
هاتف، ارباب معرفت که گهی
مست خواندشان و که، شیار
از می و جام و مطرب و ساقی
از مرغ و دیروشا حد و زنا
قصه ایشان نهفته اسراری است
که به ایمانند گاه انظار
پی بری که بر رازشان دانی
که همین است سر آن اسرار
که یکی هست و هیچ نیست جز او
وحده لا اله الا هو

آرامش شهبازی

استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی

دانشگاه علامه طباطبائی

INTERNATIONAL LEGAL ORDER

Unity in Fragmentation

Second Edition

Aramesh Shahbazi (Ph. D.)

Foreword by:

Seyed Ghasem Zamani (Ph. D.)

Professor of International Law

Allameh Tabatabai' University

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Tehran-2018